

Надія Венцева

**ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ НОВИХ ФОРМ ТА МЕТОДІВ
НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЧНИХ ВУЗАХ УКРАЇНИ
В 30–40 РОКАХ ХХ СТОЛІТТЯ.**

Автор статті визначає особливості впровадження нових форм та методів навчання у вищих педагогічних закладах України в 30–40 роках минулого століття. Встановлено, що практична підготовка майбутніх вчителів в означений період пройшла досить складний шлях: від відсутності належної методичної підготовки, вимушеної відмови від педагогічної практики студентів до налагодження системи практичної готовності випускників педагогічного вузу до роботи в школі.

Ключові слова: *форми та методи навчання, лекції, навчальна практика та стажування.*

У побудові нової системи професійної освіти в Україні необхідно враховувати не тільки тенденції розвитку зарубіжних освітніх моделей, а в першу чергу, відроджувати національний історико-педагогічний спадок. Для сучасного етапу розвитку нашої держави характерним є процес переоцінки історичного досвіду, в якому є ще багато недосліджених проблем. Зокрема, до них слід віднести групу питань, пов'язаних із становленням і розвитком педагогічної освіти в Україні в 30–40-х роках ХХ століття.

Проблемам становлення й розвитку вищої педагогічної освіти УРСР від 1917 до 1985 рр. присвятив свою монографію В. Майборода [4]. Дослідниця Н. Красножон вивчила питання розвитку освіти України в 1943–1953 рр. [3]. Розвиток вищої педагогічної освіти в УРСР у період з 40-х до 50-х рр. проаналізувала науковець Т. Васильчук [2]. Теоретико-методичні основи підготовки вчителів історії у ХХ столітті вивчав український вчений А. Булда [1].

Метою нашого дослідження було визначити особливості впровадження нових форма та методів навчання в педагогічних вузах України в 30–40-х роках минулого століття.

У січні 1931 року Наокомосвіти України закликав усі інститути приділити увагу поліпшенню якості підготовки вчительських кадрів. У нових навчальних планах на загальнотеоретичний цикл було відведено 34 % навчальних годин, на соціально-економічні – 24 %, на спеціальний – 42 %. Збільшено час на педагогічну практику з 38 % до 47 %. У постанові уряду країни від 19 вересня 1932 року «Про навчальні програми і режим у вищій школі і технікумах» було звернуто увагу на недоліки вищої школи, зокрема педагогічного профілю, в організації навчально-виховного процесу і педагогічної практики, в комплектуванні наукових кадрів, виборі

методів викладання [4].

Відповідно до постанови змінювався режим навчального процесу і проводилась робота щодо підвищення свідомої дисципліни. Встановлювався контроль за відвідуванням лекцій як студентами, так і лекторами. Були створені нові програми, які передбачали активну практичну підготовку майбутніх вчителів. У навчальних планах науковці мали дотримуватись послідовності навчальних дисциплін та запроваджувати безперервний виробничий практикум.

Програма з курсу «Педпрактикум» була побудована виходячи із постанови ЦВК СРСР про програми та режим у ВИШах і технікумах і відображала всі види роботи під час педпрактики. За програмою студенти повинні: 1) брати участь спільно із учителями в боротьбі за комуністичне виховання; 2) викривати антиленінські напрямки і боротися за правильну поставу шкільної роботи; 3) аналізувати зміст, форми і методи діяльності дитячих організацій; 4) знайомитись із системою адміністративно-методичного керівництва школою і т.д. Розроблялись завдання і для конкретних спеціальностей. Наприклад, для студентів історико-економічних відділень ставились такі завдання: 1) використовувати наочні прилади (мапи, схеми, графіки, малюнки) для викладання теми «Революція 1905 року» чи «Паризька комуна»; 2) використовувати газетні матеріали, щоб побудувати урок на тему «Механізація сільського господарства»; 3) знайти місце екскурсії при розробці теми «Жовтнева революція».

Облік роботи результатів педагогічної практики поділявся на дві частини: звіт керівника педпрактики на засіданні кафедри та звіти студентів за педагогічну практику [1, с. 214].

В організації виховного процесу значного поширення набув бригадно-лабораторний метод, який передбачав вступне слово викладача до великих за обсягом тем програми. Усі інші теми студенти вивчали самостійно в складі бригад. Групу ділити на 5–6 постійних бригад на чолі із студентом-бригадиром. Викладач розчленовував широку тему на підтеми, називав літературу і призначав день консультації. Кожна група за літературними джерелами вивчала свою тему і наслідки засвоєння викладала на заключній конференції в доповіді. На основі виступів (здебільшого бригадирів) усієї бригаді ставили оцінку. Бригадний метод застосовувати як універсальний, ігноруючи інші.

23 червня 1936 р. видається постанова «Про роботу вищих навчальних закладів і керівництво вищою школою» за вимогами якої скасовувались групові лекційні заняття, а крім обов'язкових, запроваджували факультативні дисципліни. Щодо методів навчання, то постанова орієнтувала їх на сприяння підвищенню рівня знань студентів і забезпечення підготовки фахівців з широким суспільно-політичним світоглядом.

Нова постанова без наукового обґрунтування різко засудила бригадно-лабораторний метод навчання. Питання, порушені в постанові, обговорювались радами і зборами інститутів. Так, наприклад,

Миколаївський педінститут ухвалив відмовитися від лабораторно-бригадного методу. Рішення було прийнято без аналізу причин шкідливості методу та конкретних пропозицій для поліпшення навчально-виховного процесу [4, с. 86–87].

Велика Вітчизняна війна, яка розпочалась в 1941 році, стала важким випробуванням для радянського народу. Не оминула вона й мережу освіти та особливо постраждала ця сфера в УРСР. Наслідком війни та окупаційного режиму стала повна руйнація всієї розгалуженої системи вищої освіти республіки.

НЕ зважаючи на це, забезпечення умов для продовження під час війни педагогічної та науково-дослідної діяльності радянських науковців мало стратегічне значення. Найбільші вищі навчальні заклади УРСР евакуювали у віддалені райони Радянського Союзу. Наприклад, Харківський і Київський університети, які мали статус великих наукових центрів, вивезли в м. Кзил-Орду в Казахстані. Ці два найстаріші вищі навчальні заклади тимчасово створили Об'єднаний Український державний університет, у якому евакуйовані студенти продовжували навчання, а професорсько-викладацький склад – викладацьку, наукову та виховну роботу [4].

Слід відзначити, що навчальні заклади та їх викладачі позитивно вплинули на освітній та науковий розвиток регіонів евакуації. Викладачі ділилися науковим та педагогічним досвідом, за роки евакуації встигли підготувати молодих місцевих науковців, що сприяло створенню там власних вищих навчальних закладів.

За роки війни вища школа України зазнала великих матеріально-технічних та кадрових втрат. У 1942–1943 рр. навчальні заклади окупованої України припинили діяльність. Лише в невеликих обсягах продовжували готувати спеціалістів інститути та університети, які встигли евакуювати у віддалені регіони СРСР. Під час німецької окупації загинула велика кількість студентської молоді та науково-педагогічних працівників. Вищі навчальні заклади республіки за роки війни втратили величезні бібліотечні фонди, сучасне лабораторне та науково-дослідне обладнання, безцінні наукові колекції та всесвітньо відомі раритети [2].

В перші роки післявоєнної відбудови країні були потрібні кваліфіковані спеціалісти. Великого поширення набула заочна форма підготовки вчительських кадрів, розширення контингенту студентів здійснювалось також і за рахунок відкриття вечірнього відділення [1; 4].

Питання удосконалення системи підготовки вчительських кадрів розглядалось на республіканській нараді завідуючих кафедрами педагогіки, психології і окремих методик (травень 1948 р.). Міністр освіти України П. Тичина, заступник міністра О. Русько, професор Г. Костюк проаналізували мережу педагогічних вузів, наголосивши на потребі форм і методів практичної озброєності майбутніх учителів. Завдяки їх порадам і рекомендаціям педагогічні вузи почали більше уваги приділяти поліпшенню умов для практичної діяльності студентів у школах [4, с. 112].

Педагогічна практика проводилась цікаво і змістовно. Студенти-практиканти широко використовували на своїх уроках наочні посібники, таблиці, ілюстрації, додатковий матеріал. Оцінка уроків студентів свідчить про серйозне ставлення до роботи і практикантів, і їхнього керівництва (Студенти самостійно проводили до 110 уроків). Проте, в звітах керівників практики іноді зазначалось, що майбутні вчителі недостатньо володіють методикою перевірки знань учнів, використання наочних посібників, подачі домашнього завдання та ін.

Перші зрушення відбулись і в методах навчання. Бригадно-лабораторні методи використовувались вибірково. Активізувалась індивідуальна та самостійна робота студентів. Належну увагу приділили лекційній формі навчання. Крім лекцій проводились колоквиуми, практичні та семінарські заняття [1].

Бажаючи покращити навчальну роботу та підняти рівень підготовки спеціалістів вищою школою, деякі викладачі ставили питання про надання студентам права вільного відвідування лекції. Висловлювались різні аргументи. Прихильники вільного відвідування занять переконували своїх колег у тому, що таким чином у студентів звільниться час для самостійної роботи, розвиватиметься творчий підхід до роботи, сформується відчуття відповідальності. Однак більшість викладачів та працівників вищої школи підходила до цього питання з реалістичних позицій та звертала увагу опонентів на те, що система вільного відвідування занять внесе дезорганізацію в навчання. Крім того, під час навчання в інституті або університеті молода людина отримує поняття про трудову дисципліну, відповідальність та обов'язки.

У той же час, удосконалювалась й робота з контролю якості викладацької діяльності. Окрім загальноживаних та вже звичних прийомів, таких як відкриті лекції, взаємовідвідування занять, різні форми звітності, почали запроваджувати контроль у вигляді стенографування лекцій. На початку ці заходи покращували якість навчання, адже за умов відсутності підручників, наочності, методологічного забезпечення стенограми лекцій були вкрай необхідні. Але в наступні роки, стенограми почали використовувати як знаряддя тиску на творчі неординарні особистості, якими були найкращі представники професорсько-викладацького складу України [2].

Кафедрам педагогіки було доручено розробити програму спецсемінару, основу змісту якого становили такі питання: суть процесу навчання, завдання і методи комуністичного виховання, завдання і методи вивчення і узагальнення педагогічного досвіду. Спецсеминар у цілому сприяв формуванню у студентів умінь самостійно ставити і вирішувати певні проблеми педагогічної науки [1, с. 275].

Політико-виховна і культурно-масова робота серед студентів здійснювалась в різних напрямках. Декани факультетів завчасно складали розклад екзаменів, який потім затверджувався навчальною частиною. Вимоги до студентів висувалися серйозні. Оцінюючи студентські

відповіді, враховувалися не лише знання програмного матеріалу, але і форма викладу. Контроль під час екзаменів здійснювався систематично через деканів, завідуючих кафедрами та навчальною частиною. В основному студенти добре готувалися до екзаменів, але були випадки, коли деякі екзамени переносили на осінь [5].

Активізувалась і наукова робота студентів однією з форм її організації стало утворення наукових гуртків та товариств. Студентські наукові гуртки організовувались по курсам. Керівництво ВНЗ та центральних органів усіляко підтримували та заохочували їх діяльність, а викладачі надавали теоретичну та методологічну допомогу. Створення наукових студентських організацій повинно було набувати загальнодержавного розмаху. Зокрема, було засноване Всесоюзне товариство в справі поширення політичних та наукових знань.

Щорічно на студентських науково-технічних конференціях заслуховувалися доповіді студентів, а найкращі направлялися на республіканські та всесоюзні конференції. Наприклад, конференція на тему: «Советская наука – самая передовая наука в мире» була підсумком роботи наукових гуртків та мала велике значення завдяки широкому ознайомленню всіх студентів з працями видатних російських радянських вчених та «вихованні в них поваги за свою Батьківщину, за нашу найпрогресивнішу в світі науку» [6].

Формування навичок самостійної наукової роботи відбувалося також у процесі виконання курсових та дипломних робіт, участі студентів у наукових товариствах. Студентські наукові дослідження виконувалися в тісному зв'язку з планами науково-дослідної роботи навчальних закладів та також спрямовувалися на вирішення практичних завдань. Наприклад, у Осипенківському вчительському інституті за результатами перевірки в 1945/46 навчальному році було виявлено, що студенти не беруть участь у науково-дослідній роботі, а створені наукові студентські гуртки мають характер поглиблення програмного матеріалу.

Хоча досить часто плани науково-дослідної роботи виконувалися не в повному обсязі, деякі теми розроблялися лише на папері, часто наукові напрямки знаходилися під ідеологічним пресом. Науковці повоєнного періоду зробили великий внесок у відродження економічного та культурного потенціалу повоєнної України.

Отже 30–40-х роки ХХ ст. позначились активізацією наукової і методичної кваліфікації учителів. Педагогічні вузи повертаються до традиційної системи навчання з використанням лекцій, семінарських та практичних занять. В справі практичної підготовки студентів спрямовували на формування готовності до організації навчально-виховної роботи та посилення ідеологічного змісту навчання.

Практична підготовка майбутніх вчителів в означений період пройшла досить складний шлях: від відсутності належної методичної підготовки, вимушеної відмови від педагогічної практики студентів до налагодження системи практичної готовності випускників педагогічного

вузу до роботи в школі

Стаття не вичерпує проблему впровадження нових форм та методів навчання в педагогічних вузах України в 30–40-х роках ХХ ст. Проведена дослідницько-експериментальна робота дає можливість окреслити перспективу подальшої розробки зазначеної теми, а саме, виявлення особливостей впровадження нових форм та методів навчання в інші історичні періоди та застосування визначених особливостей в сучасній українській вищій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Булда А. А. Практична підготовка вчителів історії в педагогічних навчальних закладах України (етапи і особливості) : монографія / А. А. Булда. – К. : Видавництво Національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова, 1999. – 498 с.
2. Васильчук Т. В. Відновлення та розвиток системи вищої освіти в Україні (1943–1950 рр.) : дис. ... канд. іст. наук : 07.00.01 / Васильчук Тетяна Василівна. – Запоріжжя, 2007. – 272 с.
3. Красножон Н. Г. Загальноосвітня школа України в контексті суспільно-політичного життя (1943–1953 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук : спец. 07.00.01 «Історія України» / Н. Г. Красножон. – Київ, 2002. – 17 с.
4. Майборода В. К. Вища педагогічна освіта в Україні: історія, досвід, уроки (1917–1985 рр.) / В. К. Майборода. – К. : Либідь, 1992. – 196 с.
5. Отчёт Одесского государственного университета имени Мечникова за 1944–45 учебный год ДАОО. – Ф. 1448. – Оп. 12. – Спр. 1. – Арк. 31.
6. Отчет о работе Одесского государственного университета им. Мечникова за 1948–1949 учебн. год. // ДАОО – Ф. 1438. – Оп. 12. – Спр. 19. – Арк. 37.